

“De straten van Gouda zijn ons Jeruzalem!”

Een populaire Passie op het marktplein

Mirella Klomp & Martin J.M. Hoondert

1. Inleiding

Het is half negen op Witte Donderdag voor Pasen. “Welkom in Gouda!” roept de verteller. Hij richt zich tot de bijna 20.000 mensen die zich op het marktplein voor hem verzameld hebben en de één miljoen mensen die deze opmerkelijke Passie-uitvoering bekijken via Nederland 3 of via internet. “Vanavond is Gouda het decor van *The Passion*. Het verhaal van de laatste uren van Jezus Christus. Verteld in woorden, beelden en de bekendste Nederlandse popnummers... De straten van de stad Gouda zijn ons Jeruzalem en de muziek is van eigen bodem... Het Heilige verenigd met wereldsgoeie muziek... Een verhaal van opoffering, vergeving en hoop... God stuurde zijn zoon Jezus niet om mensen te oordelen maar om hen te redden. Dus laten we met hem mee gaan...”

Op 21 april 2011 vond op het marktplein van Gouda *The Passion* plaats: een muzikale hervertelling van het bijbelse passieverhaal in de vorm van een groot-schalig evenement.¹ De plaats van handeling was een stad met ongeveer 100.000 inwoners, dichtbij de Randstad, gesitueerd in de uitloper van de zogenoemde *Bible Belt*. Het evenement werd, in samenwerking met de stad Gouda, georganiseerd door tv producent Eye2Eye Media, de christelijke omroepen EO en RKK, de Protestantse Kerk in Nederland, de Rooms-Katholieke Kerk, en het Nederlands Bijbelgenootschap.

Op deze donderdag voor Pasen stond het hoofdpodium voor de performance opgebouwd in het historische centrum. Een camera-helikopter cirkelde boven de stad om opnamen te maken voor de live uitzending op tv. Enkele van ‘s lands bekendste popartiesten en acteurs speelden de rollen van Jezus, Maria en Judas. De verteller bracht het verhaal op vurige wijze.² De productie was gebaseerd op bekende Nederlandstalige popnummers uit de nationale popmuziek-geschiedenis; deze hits werden uitgevoerd binnen het kader van het bijbelverhaal over het lijden en de kruisiging van Christus. Tijdens het verhaal werd af

¹ Dit evenement vond voor het eerst plaats in Manchester (UK) op Goede Vrijdag, 14 April 2006. Dat werd live uitgezonden op BBC 3. In Nederland vond een tweede uitvoering plaats op het Willemsplein in Rotterdam, op 5 april 2012.

² Erik Dijkstra – de journalist die bekend werd als ‘Jakhals Erik’ in het populaire dagelijkse tv-programma *De Wereld Draait Door* – speelde de rol van evangelist. Andere hoofdrolspelers waren de zanger Syb van de Ploeg als Jezus en zangeres Do als Maria. Acteur Frank Lammers speelde Judas en Wilbert Gieske – onder andere bekend vanwege zijn rol in Nederlands eerste soapserie *Goede Tijden Slechte Tijden* – vertolkte de rol van Pontius Pilatus.

en toe overgeschakeld naar live beelden van een processie van jonge mensen die elders in de stad een groot neonverlicht kruis met zich meedroegen. Op het dramatisch hoogtepunt van de avond – de veroordeling en wegvoering van Jezus – arriveerde de processie op de Markt. Links van het grote podium was een immens groot projectiescherm opgesteld, zodat de kijkers (het publiek) op de Markt de kruisdragers en de journalist die hen volgde, konden zien. Het scherm werd ook gebruikt voor de instructie van de mensen op het plein, die (min of meer ongevraagd) de rol van *turbæ* (menigte) kregen toebedeeld. Op het aangewezen moment schreeuwden zij de klassieke woorden, die in vette kapitalen flikkerend op het scherm geprojecteerd werden: ‘Kruisig hem! Kruisig hem!’. Na afloop van het evenement op het podium openden verschillende parochies en kerkelijke gemeenten in Gouda hun deuren voor een zogenaamde *After Passion*, die zij samen met de Protestantse Kerk in Nederland en de Rooms-Katholieke Kerk hadden opgezet.³ Het idee was om jonge mensen een fascinerend programma aan te bieden, met hen in gesprek te gaan en ze een plaats te bieden om hun ervaringen te delen.

Gezien het feit dat drie van de vier Nederlandse jongeren niet schijnen te weten waar het christelijke paasfeest over gaat, was het doel van de organisatoren om jonge mensen in aanraking te brengen met het passieverhaal. Het evenement in Gouda en de tv-uitzending genereerden een ongekende hoeveelheid publiciteit. *The Passion* was een belangrijk item in het nieuws, haalde de voorpagina’s van verschillende kranten, en was een voornaam onderwerp in veel landelijke entertainment- en nieuwsshow’s op radio en tv. Het was het grootste live televisie evenement van het jaar 2011.

De muzikale performance van het passieverhaal in Gouda veroorzaakte een stevige discussie tussen mensen die enthousiast waren en hen die dit evenement afkeurden (hetzij voorafgaand, tijdens of na afloop van de performance). De lokale overheid zag een mooie kans om Gouda – op een in hun ogen positieve manier – op de kaart te zetten. Een maand voordat de performance zou plaatsvinden, stuurden drie orthodox protestantse predikanten, gesteund door de plaatselijke SGP, aan het college van Burgemeester & Wethouders een brief waarin zij hun ernstige bezwaren uiteenzetten. De brief eindigde met het dringende verzoek om geen medewerking aan het evenement te verlenen.⁴ Op de dag van *The Passion* zelf twitterde iemand: “Uitvoering ‘The Passion’ in Gouda van EO en RKK is schoffering en minachting van het evangelie. HC zondag 35 v/a 98.”⁵ Een inwoner van Gouda beklagde zich via de sociale media over het

³ De *After Passion* bestond uit filmpjes, stilte, het zingen van Taizé-liederen, gebed en korte optredens van artiesten.

⁴ In een artikel in *Reformatisch Dagblad*, 1 maart 2011. Zie: www.refdag.nl/nieuws/regio_2_210/protest_tegen_the_passion_in_gouda_1_537041 (26 januari 2012).

⁵ Jan-Willem (@papavanlara), 21 April 2011, *tweet*. ‘HC’ verwijst naar de Heidelbergse Catechismus, een van de belangrijke geloofsbelijdenissen van de Nederlandse hervormde en gereformeerde kerken.

lawaai en de drukte in de stad en vroeg zich af of ze die middag haar auto nog wel zou kunnen parkeren.

In dit artikel onderzoeken wij de performance van *The Passion*. Daarbij zetten we vooral in op de verschillen in betekenisgeving die tijdens het etnografisch veldwerk (onder andere participerende observatie en interviews) aan het licht zijn gekomen. Het podium voor deze religieus-muzikale vorm, dat was opgebouwd in de publieke ruimte, was overduidelijk *contested ground*. Vanuit diverse theoretische invalshoeken reflecteren we op muzikale *performances* als *contested ground*. Achtereenvolgens gaan we in op de concepten ‘plaats’ (concreet: de stad als heilige plaats, al dan niet voor de kijker present gesteld door middel van tv of via internet) en ‘transfer’ (concreet: het gebruik van seculiere muziek in de context van een bijbelverhaal). Vervolgens laten we zien hoe deze concepten traceerbaar zijn in de analyses van het veldwerk en deze ook nuanceren en aanvullen. We vermelden nadrukkelijk dat het in dit artikel gaat om *work in progress*: het betreft een eerste analyse van een omvangrijk dossier.

2. *The Passion* als fysieke, rituele, muzikale en sociale ruimte

“De straten van Gouda zijn ons Jeruzalem”, riep de verteller/evangelist aan het begin van de uitvoering van *The Passion*. Deze aankondiging en de daarop volgende performance maakten het marktplein en de straten van Gouda tot een heilige plaats. Voor even was Gouda de heilige stad Jeruzalem, waar de laatste uren van Jezus’ leven zich afspeelden.

De performance van *The Passion* is een goed voorbeeld van de *production of space*, om het met de titel van een boek van Henri Lefebvre te zeggen.⁶ In dit boek oppert Lefebvre dat ruimte nooit een definitieve vorm verwerft, maar altijd in beweging is. De betekenissen van een plaats of ruimte zijn de betekenissen die ontstaan in wat hij noemt *spatial practice*: de manier waarop mensen ruimte genereren, gebruiken en waarnemen. Zo ontwikkelen betekenissen zich enerzijds door handelen en anderzijds door begrijpen en ervaren. *Spatial practice* omvat zowel het toe-eigenen als toeschrijven van betekenissen.⁷

In deze paragraaf overdenken we *The Passion* als *spatial practice*. De performance van *The Passion* vond plaats in een specifieke stad (Gouda) en had daarmee bepaalde fysieke kenmerken (fysieke ruimte); *The Passion* was een sterk geritualiseerde performance die de stad tot rituele ruimte maakte; de performance werd

⁶ H. LEFEBVRE: *The production of space* (Malden, MA etc. 2004).

⁷ Vgl. P.G.J. POST: *Voorbij het kerkgebouw: de speelruimte van een ander sacraal domein* (Heeswijk 2010); vgl. ook I. SCHIPPERS: ‘Sacraliteit in de suburbs. De veranderende positie van de sacrale ruimte in de Nederlandse stedenbouw’ in P.J. VERSNEL-MERGAERTS & L. VAN TONGEREN (red.): *Heilig, heilig, heilig. Over sacraliteit in kerk en cultuur* (= Meander 14) (Heeswijk 2011) 129-151.

gekenmerkt door popnummers, waarmee de stad ook een muzikale ruimte werd. Deze drie aspecten van de *spatial practice* riepen ook conflicten op; de performance van *The Passion* werd zowel met instemming als met afkeuring ontvangen. De reden hiervoor is erin gelegen dat *The Passion* als performance nogal verschillende doelen tegelijkertijd diende: evangelisatie, stadpromotie en entertainment. *The Passion* vertelde niet alleen het verhaal van Jezus' laatste dagen en uren, maar verhaalt ook van een cultuur die nieuwe middelen gebruikt en verkent om naar haar religieuze wortels te zoeken, inclusief alle conflicten die deze nieuwe middelen opleveren. Zo bezien representeert *The Passion* ook een sociale ruimte waarin sprake is van macht en conflict. In de volgende alinea's werken we de drie genoemde aspecten van de *spatial practice* verder uit.

In de eerste plaats is daar Gouda als fysieke ruimte. Het centrum van de stad is oud en heeft veel historische gebouwen. De Markt, met in het midden het oude stadhuis uit 1459, ligt in het hart van het oude centrum. Daar vlakbij staat de grote gotische Sint Janskerk met de beroemde 'Goudse glazen' (een grote collectie gebrandschilderde ramen, onder andere uit de 16e eeuw). Gouda is verder bekend om zijn kaas en zijn kaarsenmakers. Deze typische Nederlandse, middelgrote stad diende nu als podium voor een tijdloos bijbels verhaal. Voor de duur van de performance werd de stad overgenomen door de makers van *The Passion*: de Markt werd een afgebakende plaats voor het publiek, de artiesten en acteurs en het orkest; de straten van Gouda werden geclaimd door de processie met het grote neonverlichte kruis. Televisiekijkers bevonden zich voor de duur van het event (zeventig minuten) ook op het marktplein en participeerden op eigen wijze aan het evenement (hetzij *real time*, hetzij later, bijvoorbeeld door terug te kijken via de dvd-recorder of via internet).

In de tweede plaats maken de performance van *The Passion* op de Markt en de voortgaande processie Gouda tot een rituele ruimte, waarin het verhaal van Jezus wordt verteld, gezongen en verbeeld. Ritueel handelen, zingen en spreken zijn doelgericht: ze zijn bedoeld om de fysieke ruimte te 'claimen', zodat de stad 'zwanger raakt' van betekenissen en het centrum van Gouda inderdaad een heilige plaats wordt.

Naast een fysieke en rituele ruimte wordt Gouda met zijn marktplein als kern in de derde plaats ook een muzikale ruimte.⁸ Doordat Nederlandstalige popnummers zijn gekozen, wordt het bijbelse verhaal van Jezus' laatste dagen en uren opgenomen in een Nederlandse context. Enerzijds zijn de liedjes deel van het verhaal, anderzijds onderstrepen zij het bovengenoemde Nederlandse decor. Wanneer we *The Passion* echter beschouwen als een *spatial practice*, dan heeft de muziek een nog groter effect: zij bakent de ruimte af, zowel in fysiek als

⁸ Vgl. B. TRUAX: *Acoustic communication* (Norwood 1984); R. MURRAY SCHAFER: *The soundscape: our sonic environment and the tuning of the world* (Rochester 1993); P. SLOTERDIJK: *In hetzelfde schuifje: proeve van een hyperpolitiek* (Amsterdam 1997); M. COBUSSEN: 'Verkenningen van/in een muzikale ruimte. Over Peter Sloterdijk en Edwin van der Heide' in H.A.F. OOSTERLING & S. THISSEN (red.): *Interakta #5. Grootstedelijke reflecties. Over kunst en openbare ruimte* (Rotterdam 2002) 208-211.

symbolisch opzicht. Hoewel muziek zeker een bepaalde inherente grenzeloosheid heeft, zijn er – gerelateerd aan de positie van de luisteraar – verschillen in de impact die muziek heeft. Muziek heeft doorgaans grotere impact op mensen die zich dichterbij de bron bevinden; dichterbij de performer(s). Dit heeft vooral te maken met de multi-zintuigelijke ervaring die muziek oplevert: wie zich dichtbij de muzikale bron bevinden, die horen, voelen en zien de muziek die wordt gemaakt. Voor wie verder van de muzikale bron verwijderd zijn, zich meer op een afstand bevinden (inclusief de televisie kijkers) geldt dat op hun zintuigen in mindere mate een beroep wordt gedaan: voelen en zien gaan verloren, het aantal decibellen neemt af (en wordt, in het geval van televisie kijkers, afhankelijk van degene die de afstandsbediening vasthoudt). De muzikale ruimte die wordt ervaren door het lichaam bakent verschillende zones af, variërend van zones waarbinnen de muzikale ervaring meer of minder intens is, tot delen van de stad die buiten de muzikale ruimte vallen. De muzikale ruimte kan echter ook symbolisch worden geïnterpreteerd: de Nederlandstalige nummers die klinken kunnen mensen uitnodigen om deel te nemen aan of zich te ‘verbinden’ met *The Passion* als performance, maar kunnen mensen ook afschrikken. Liefhebbers en haters kunnen tegenover elkaar komen te staan.

3. Popsongs binnen een Bijbels verhaal: transfer, transformatie en toe-eigening

The Passion is een muzikale en Bijbelse productie in het grensgebied van cultuur en religie. Dit is een gevaarlijke uitspraak, omdat religie uiteraard deel is van cultuur. Maar aan de andere kant weten we ook dat er een (fluïde) grens is tussen geseculariseerde cultuur en het domein van religie in geïnstitutionaliseerde of geïndividualiseerde vormen. Hoewel het onderscheid aanvechtbaar is, hebben we het wel nodig om de zogeheten transfer van muzikale repertoires van het ene naar het andere domein te kunnen bespreken. In ons geval gaat het erom dat popsongs die deel zijn van de populaire cultuur zijn verplaatst naar een nieuwe context: een bijbels verhaal dat al sinds de eerste eeuwen van onze jaartelling deel uitmaakt van de kerkelijke liturgie van de Goede Week. Transfer is een proces dat kan leiden tot transformatie en dat altijd gepaard gaat met toe-eigening. Transformatie verwijst naar veranderingen van de vorm en de inhoud van muziek, tekst en/of performance. Toe-eigening verwijst naar de manier waarop participanten betekenis geven aan de popnummers in de specifieke context van *The Passion*.

3.1. Transfer

Transfer is een concept dat in verschillende sectoren en wetenschappelijke disciplines wordt gebruikt om de verplaatsing van dingen mee aan te duiden. In de onderwijssector is transfer al jarenlang een kernconcept in de leerpsychologie.

Wanneer een student eerder verworven kennis kan gebruiken is dat een zaak van transfer. De laatste jaren worden twee typen transfer onderscheiden: reproductieve transfer, waarbij reeds geleerde kennis en werkwijzen worden gebruikt en toegepast, en productieve transfer, waarbij het geleerde niet alleen wordt toegepast, maar ook wordt geëxploiteerd en geëxploreerd in een nieuwe context.⁹ In het geval van popnummers die werden uitgevoerd als deel van *The Passion* kunnen we spreken van reproductieve transfer.

Het proces van transfer begint bij de selectie van de popsongs die zullen worden gebruikt in *The Passion*. Deze selectie werd gemaakt door Jan Willem Roodbeen, in het dagelijks leven radiodiskjockey en -presentator. Hij werkte een aantal jaren voor de Evangelische Omroep, een van de initiatiefnemers van *The Passion*. Roodbeen is praktiserend christen en een expert op het gebied van popmuziek. Die beide eigenschappen maakten hem de geknipte figuur voor deze klus. Bij het maken van een selectie was hij in zijn keuze beperkt tot popnummers die in het Nederlands geschreven waren; het gebruik van de landstaal was een van de elementen die werd voorgeschreven door het format van de *Manchester Passion*. Dit evenement vond voor het eerst plaats in Manchester (UK) op Goede Vrijdag, 14 April 2006. Dat werd live uitgezonden op BBC 3. In Nederland vond een tweede uitvoering plaats op het Willemsplein in Rotterdam, op 5 april 2012. In een interview noemde Roodbeen nog twee andere parameters die de selectie van popsongs begrepsden:¹⁰

Ons collectief muziekgeheugen is niet supergroot. Radiozenders draaien altijd dezelfde liedjes, dus uiteindelijk kom je op dit repertoire terecht. (...) dat is ook een groot deel van het succes: de herkenbaarheid van het nummer (...). Bij de eerste noot weet je al: dat is dat nummer. Die herinnering en dat gevoel worden in de context van het paasverhaal geplaatst.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de selectie van popsongs gemaakt is met enerzijds in het achterhoofd het bijbelse passieverhaal (de *lyrics* moeten harmoniseren met het bijbelverhaal) en anderzijds dat de nummers representatief moeten zijn voor de popmuziekcultuur (het moet gaan om bekende nummers die deel uitmaken van het cultureel 'erfgoed'). Het proces van transfer – dat de domeinen van de (seculiere) populaire cultuur en van religie, kerk en bijbel in feite met elkaar moest 'mengen' – was geen proces waarin ruimte was voor toeval. Integendeel: het was zorgvuldig uitgedacht.

⁹ J.M.C. NELISSEN: 'Recent onderzoek naar transfer', in *Panama-Post. Rekenwiskundeonderwijs: onderzoek, ontwikkeling, praktijk* 26/1 (2007) 24-31.

¹⁰ Interview met Jan Willem Roodbeen, verantwoordelijk voor de selectie van popsongs in *The Passion*, februari 2012.

3.2. Transformatie

Het proces van transfer kan leiden tot transformatie van de tekst, van de muziek, en de manier waarop de geselecteerde nummers werden uitgevoerd. In het geval van *The Passion* bleven de teksten van de popsongs, op een paar kleine details na, onveranderd. De belangrijkste transformatie lag in de manier waarop de popsongs werden uitgevoerd: het betrof uitsluitend *covers*, dat wil zeggen, ze werden niet gezongen door de originele artiesten waarmee mensen de popsongs associëren. In popmuziek worden songs voortdurend gecoverd. Film en televisie *soundtracks* evenals adverteerders maken voor de ondersteuning van de marketing van hun verhalen en producten in toenemende mate gebruik van versies van bekende pop melodieën.¹¹ De initiatiefnemers van *The Passion* gebruiken popsongs op dezelfde manier: als een marketing instrument, om mensen – vooral jonge mensen – uit te nodigen zich te engageren met het bijbelse verhaal. We veronderstellen dat de impact van *The Passion* anders zou zijn geweest wanneer de producent nieuwe, speciaal voor deze gelegenheid geschreven popsongs had gebruikt.

De rol van de artiesten die de nummers in *The Passion* coveren is een van de belangrijke elementen in de performance. Zo werd bijvoorbeeld het liedje *Zeg me dat het niet zo is*, oorspronkelijk gezongen door de mannelijke zanger Frank Boeijen, nu gezongen door zangeres Do, die de rol van Maria vertolkte. De transformatie is dus niet alleen gelegen in de manier waarop het nummer wordt uitgevoerd. Nu Maria het zingt, krijgt het nummer een andere betekenis. Zangeres Do zegt daarover:¹²

Maria is een persoon met een alomvattende liefde. (...) Dat is één ding van haar persoon. Maar ze is ook een moeder, een mens met gevoelens. Daar heb ik over nagedacht: hoe zet je dat neer? Ik wilde Maria een menselijke kant geven, haar dichtbij laten komen.

Het belangrijkste aspect van transformatie is gelegen in de performance van de popsongs door artiesten die een rol vertolken in het bijbelse passieverhaal. Deze transformatie strekt zich ook uit tot de toonsoorten van de popsongs en de aanpassingen in de arrangementen voor het orkest. Deze arrangementen worden zo aangepast dat ze aansluiten bij de emotionele lading van de verschillende episodes in het bijbelverhaal.¹³

¹¹ G. PLASKETES: *Play it again. Cover songs in popular music* (Surrey 2010).

¹² Interview met zangeres Do (Dominique van Hulst) die in *The Passion* de rol vertolkte van Maria, februari 2012.

¹³ Interview met Cor Bakker, dirigent en arrangeur, maart 2012.

3.3. Toe-eigening

De popsongs worden toegeëigend in een nieuwe context.¹⁴ Deze context wordt niet alleen gevormd door het frame van het bijbelse verhaal, maar ook en niet in het minst door de context van de performance, die vorm krijgt door de artiesten die hun rol spelen, de musici, de beelden, het marktplein van Gouda, de processie met het kruis, etc.. De performance is voor de participanten (publiek en performers) een multi-zintuigelijke ervaring. De toe-eigening verwijst naar de betekenissen die participanten toekennen aan de performance van *The Passion*. Hoe ervaart de individuele participant *The Passion*? Als een religieus evenement, als een vorm van amusement, als een esthetische ervaring? Een belangrijk aspect van het toe-eigeningsproces vormen de connotaties die verbonden zijn aan een ieders ervaring van de performance. De toe-eigening en ook de waardering van mensen wordt beïnvloed door eerdere ervaringen. Vanuit theoretisch perspectief zijn verschillende zogeheten *mental spaces* te onderscheiden die van invloed kunnen zijn op de toe-eigening van *The Passion* door de individuele participant.¹⁵ We noemen hier kort welke relevante *mental spaces* van invloed kunnen zijn op de ervaring van en betekenisgeving aan *The Passion*. Allereerst is dat de *pop scene* en de persoonlijke (positieve of negatieve) ervaringen die mensen met popmuziek hebben. Ten tweede is er het bijbelverhaal, dat niet alleen het frame vormt waarheen de popsongs worden verplaatst, maar zelf ook een *mental space* is. De toe-eigening van *The Passion* als performance is, vermoeden we, deels afhankelijk van de mate waarin de participanten bekend zijn met het bijbelverhaal. Ten derde is er de musical, meer in het bijzonder de musical *Jesus Christ Superstar*, gecomponeerd door Andrew Lloyd Webber op tekst van Tim Rice, en voor het eerst op de planken gebracht in 1971 op Broadway. Een aangepaste verfilming van *Jesus Christ Superstar* kwam uit in 1973. In 2005 vond in ons land een Nederlandstalige performance van de musical plaats. Een vierde *mental space* is die van de vele films die er gemaakt zijn over Jezus Christus, waaronder Mel Gibson's recente *The Passion of Christ* (2004). Ten vijfde is er de traditie van de Passiespelen, die bijvoorbeeld plaatsvinden in Spanje, maar ook in Nederland, in het bijzonder in Tegelen. Daar vinden al sinds 1931 eens in de vijf jaar de Passiespelen plaats. In 2010 werden ze bezocht door ongeveer 46.000 mensen. Tot slot noemen we ten zesde de passietraditie in Nederland. Passieuitvoeringen zijn in ons land bijzonder populair, vooral Bachs Matthäuspassion, maar ook zijn Johannespassion, die in de tijd vóór Pasen veelvuldig worden uitgevoerd in kerken en concertzalen. De Nederlanders houden van Bach¹⁶ en

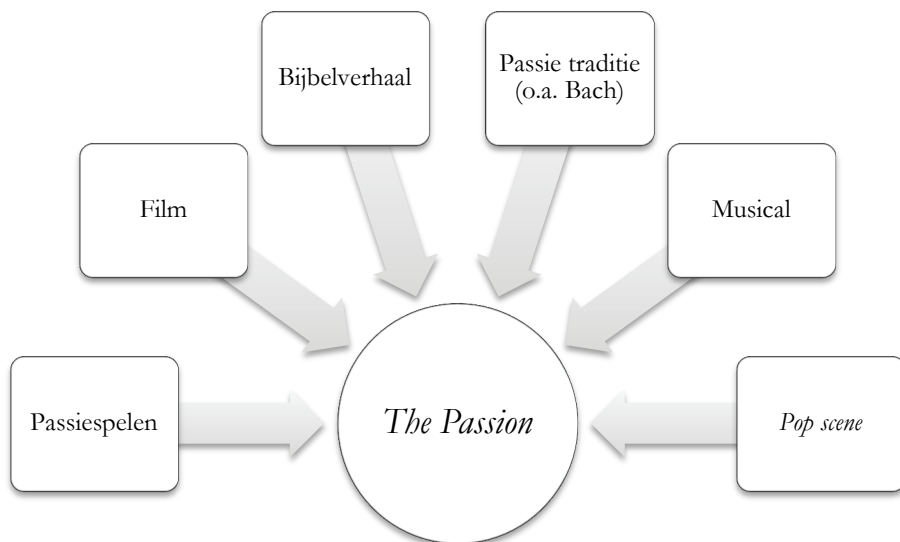
¹⁴ M.J.M. HOONDEERT: 'Gregorian chant as bearer of meaning and identity. Appropriation of Gregorian chant' in *Questions liturgiques / Studies in Liturgy* 89 (2008) 17-28.

¹⁵ G. FAUCONNIER & M. TURNER: *The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities* (New York 2002).

¹⁶ E. WENNEKES: 'Wie zingt nu eigenlijk de paashaas? Nederland en de Matthäus-Passion' in P. DIRKSEN (red.): *De geheimen van de Matthäus-Passion. Ambacht en mystiek van een meesterwerk* (Amsterdam 2010) 105-123.

– mogelijk is dat een neveneffect – nieuwe composities van Passies worden eveneens zeer gewaardeerd.¹⁷

De toe-eigening en waardering van de popsongs in de performance van *The Passion* hangen, in elk geval deels, af van een succesvolle integratie van de diverse *mental spaces* in één zogenoemde *blend*. Kan en wil de individuele betekenisgever de popsongs accepteren als een manier om het verhaal van Jezus’ laatste dagen in een eigentijds format opnieuw te vertellen? Of ontstaat er een conflict en maakt het gebruik van popsongs in de context van een bijbels verhaal *The Passion* tot *contested ground*?

4. *The Passion* op het marktplein: *contested ground* en meerduidige ruimte

Dit grote evenement in het hart van Gouda riep vele reacties op, die verschillende betekenissen weerspiegelen. Hier presenteren we een tussentijds verslag van voortgaand onderzoek naar performances van *The Passion*. Het onderzoek tot nu toe omvat participerende observatie tijdens het evenement in Gouda, informele gesprekken met aanwezigen op het marktplein en interviews met dertien mensen, onder wie organisatoren en performers (we spraken zeven mensen *face-to-face*, vijf over de telefoon en hadden met één persoon contact per

¹⁷ M.C.M. KLOMP: 'Joseph & Jesus. Bible-based musicals and contemporary Passions staged in the public domain: an exploration of a research perspective' in *Jaarboek voor liturgieonderzoek* 27 (2011) 49-65.

email).¹⁸ Bovendien verzamelden we data inzake de receptie en betekenissen van het evenement op internet (in blogs, tweets en Facebook berichten door het aanwezige publiek en televisie kijkers). Dankzij deze diversiteit aan bronnen hebben we een omvangrijk dossier kunnen opbouwen dat is geanalyseerd met behulp van close reading en codering. Uit deze analyse blijkt dat de betekenissen die aan *The Passion* op het marktplein werden toegekend, niet alleen divers en soms tegenstrijdig waren, maar – in elk geval voor de duur van deze *spatial practice* – de ruimte omvormden tot een betwiste plaats.

4.1. Het marktplein als *contested ground*

De producent van *The Passion* koos Gouda als plaats van handeling omdat dat een middelgrote stad is, waar de performance van een passie zoals deze grote impact zou hebben en zowel op lokaal als (vanwege de tv-uitzending) op landelijk niveau veel aandacht zou krijgen. De gemeenteraad adopteerde het project om redenen van *city marketing*. Ongeveer 1,5 jaar vóór het evenement was Gouda wekenlang in het landelijke nieuws geweest in verband met onlusten en baldadige jeugd. Nadat Gouda was benaderd voor *The Passion* besloot de stad deze mooie kans voor stadspromotie te baat te nemen en *The Passion* te gebruiken om te laten zien dat Gouda een prachtige historische stad is waar leuke dingen gebeuren. Naar later uit marketingonderzoek bleek, leverde het evenement inderdaad een toename op van het aantal toeristen dat de stad bezocht. De performance van *The Passion* had ook een effect van *empowerment* op de inwoners van de stad, lokale organisaties en ondernemers; het liet zien dat zij in staat waren om iets als dit voor elkaar te krijgen; om met elkaar iets goeds neer te zetten.¹⁹ Het evenement had een positieve uitwerking op het collectieve zelfvertrouwen en had zo een positief neveneffect.

Niet iedereen was echter gecharmeerd van de performance van dit mega-evenement op de fysieke plaats van het marktplein: een van de winkeliers spande kort tevoren een rechtszaak aan.²⁰ Op maandag, toen de organisatie een aanvang maakte met de opbouw van het podium op de Markt, begon het één van de ondernemers die zijn nering aan het marktplein heeft te dagen dat dit

¹⁸ Interviews: Cor Bakker, telefonisch, 20 maart 2012; Reinder van Dijk, Hilversum, 19 maart 2012; Zangeres Do (Dominique van Hulst), Amsterdam, 13 februari 2012; Leo Fijen, Hilversum, 5 december 2011; Rien Hoek, telefonisch, 8 maart 2012; Mgr. E. de Jong, Den Bosch, 24 februari 2012; Chris Luiten, telefonisch, 16 maart 2012; Jan Willem Roodbeen, Hilversum, 21 februari 2012; Jacoline Stout & Andrea Olieman, Gouda, 13 februari 2012; Arjan Versteeg, telefonisch, 23 februari 2012; Anton Verschoor, telefonisch, 16 maart 2012; Annemieke Zorn (namens Jacco Doornbos, producent Eye2Eye Media), per e-mail, 27 februari 2012.

¹⁹ *Empowerment* in die zin dat men capaciteiten ontwikkelde om in economisch, sociaal en politiek opzicht actief mee gestalte te geven aan het stadsleven en het leven van de Goudse gemeenschap waarvan men deel uitmaakte.

²⁰ Interview met Jacoline Stout en Andrea Olieman, gemeente Gouda, februari 2012.

een groot spektakel zou worden en dat het podium letterlijk tot een paar meter voor zijn winkelgevel zou komen. De winkelier klaagde de gemeente aan en diende, toen hij het kortgeding verloor, ook nog een bezwaarschrift in. Hij wilde een compensatie vanwege verwachte inkomstenderving; in zijn ogen conflicteerden zijn zakelijke belang en het belang van de gemeenteraad van stadpromotie middels de uitvoering van *The Passion*. De gemeenteraad werd tweemaal in het gelijk gesteld: eventuele nadelen van activiteiten op de Markt (evenals voordelen op andere momenten) zijn inherent aan het hebben van een winkel op die plaats. Zoals één van de wethouders van Gouda verwoordde: de Markt is eigenlijk “de huiskamer van Gouda” en alle winkeliers delen gezamenlijk in wat daar gebeurt. “Je kan dus mee maken dat ze de ene keer bij jouw buurman voor de deur staan en de volgende keer bij jou.”²¹

Zo veroorzaakte de *spatial practice* van *The Passion* dus een conflict dat verbonden was met de fysieke plaats van het marktplaats, op het moment dat die werd uitgerust voor een grote muzikale performance. Dit conflict had te maken met het formaat van het evenement. Het incident laat zien dat het evenement dus niet alleen een fysieke ruimte inneemt, maar ook een sociale ruimte vormt, waarbinnen in dit geval de verschillende belangen lijnrecht tegenover elkaar stonden.

4.2. Een muzikaal evenement: voertuig voor evangelisatie of amusementsprogramma?

Met *The Passion* hadden de omroepen EO en RKK, de twee betrokken kerken en het Nederlands Bijbelgenootschap het doel het evangelie in een modern jasje te presenteren. Met gebruikmaking van popsongs, hedendaagse taal, moderne technieken en een grootschalige tv-show uitgezonden op *primetime*, was het hun hoofddoel jonge mensen te bereiken en “het evangelie terug te geven aan de straat”.²² Het evenement riep bezwaren op en kritisch commentaar van gelovigen uit verschillende kerken. Zoals hierboven vermeld werd, schreven drie reformatorische kerken in Gouda een gezamenlijke brief, mede ondertekend door de lokale SGP-fractie, waarin zij hun ongenoegen over *The Passion* in Gouda kenbaar maakten aan het college van Burgemeester en Wethouders. Zij stelden:²³

Het (is) noodzakelijk dat u weet dat het lijden, sterven en de opstanding van de Heere Jezus Christus de kern van ons gereformeerd belijden vormen. (...) In de prediking in onze kerken vormen de persoonlijk beleefde werkelijkheid van het zondaar-zijn voor God, de door het persoonlijk geloof omhelsde verlossing door het offer van Jezus Christus en de overwinning op de dood elke zondag weer de

²¹ Interview met Jacoline Stout en Andrea Olieman, gemeente Gouda, februari 2012.

²² Interview met Leo Fijen, hoofd van de omroep RKK, december 2011.

²³ Brief van bezwaar tegen *The Passion*, zie www.nd.nl/images/library/PDF/gouda.pdf (22 maart 2012).

kern. Deze zaken worden in stille verwondering beleefd en leiden tot aanbidding en ootmoedig belijden. (...) Het stuit ons tegen de borst dat door luidruchtige (pop)muziek en verfilmd naspelen van het lijden van Jezus dit tot onderwerp van een evenement wordt gemaakt. De essentie van het lijdens- en opstandingsevangelie verwordt daarmee tot een vermaakgebeurtenis.

Voorts stelden de bezwaarders dat het lijden, sterven en de opstanding van Jezus hun te heilig en te dierbaar was om als basis voor stadspromotie te dienen. Duidelijk is dat hun tegenwerpingen zich concentreerden op zowel de muzikale als de rituele ruimte die door *The Passion* gecreëerd werd en dat die samenhangen met de fysieke plaats Gouda, die gesitueerd is aan het randje van de Bible Belt. “Als je de teksten van de liedjes die gebruikt zijn, legt naast de Bijbel, dan zie je dat die helemaal niks met elkaar te maken hebben. En dan al die herrie eromheen”, legde de fractievoorzitter van de SGP in Gouda uit. Op de vraag waarom hij de muziek ‘herrie’ noemde, verklaarde hij dat dit een kwestie van muzikale smaak was, maar ook dat deze liedjes niet piëteitsvol genoeg waren: “Het verhaal gaat over het diepste lijden van Christus en het is een schandelijk iets om aan het kruis te hangen. Daar moet je niet van die armoedige muziek onder zetten.”²⁴ De SGP nam er vooral aanstoot aan dat de gemeenteraad de kerken en de partij niet van tevoren goed geïnformeerd had: de raad had kunnen weten dat dit problemen zou geven. Op het moment dat de brief gestuurd werd, was men bijvoorbeeld nog niet geïnformeerd over de processie met het kruis die door de straten zou trekken. Naderhand verklaarde de woordvoerder van de bezwaarders dat deze rituele handeling in hun ogen ook afkeurenswaardig was, om dezelfde redenen: “De essentie van het bezwaar is: het lijden en sterven van de Heer Jezus Christus is zo heilig en zo intens, (...) daar moet je met eerbied over spreken. Je moet er niet mee spelen.”²⁵ De aanstoot nemende partijen stonden in hun toe-eigening en waardering van *The Passion* duidelijk niet open voor het mengen van de *mental spaces* van Bijbel, Passiespelen en *pop scene*. De *mental space* van het bijbelse verhaal was voor hen zo exclusief en heilig, dat het niet vermengd moest worden met andere *mental spaces*. De gemeenteraad antwoordde op deze bezwaren door te zeggen dat een evenement als *The Passion* de pluriforme samenleving en Gouda’s tolerante imago weerspiegelde.²⁶

Vanuit een heel andere kerkelijke hoek en religieuze spiritualiteit en ondanks een openheid jegens de hedendaagse cultuur, werden door een rooms-katholieke blogger precies dezelfde bezwaren geuit. Naar aanleiding van verschillende advertenties voor *The Passion* schreef hij:²⁷

²⁴ Interview met Arjan Versteeg, fractievoorzitter SGP Gouda, februari 2012.

²⁵ Interview met Rien Hoek, woordvoerder namens de drie reformatorische kerken, maart 2012.

²⁶ Artikel in *Nederlands Dagblad*, 18 maart 2011.

²⁷ Weblog door Eric van den Berg, gepost op 21 april 2011: www.isidorusweb.nl/asp/default.asp?t=weblog_detail&weblog_id=6325 (22 maart 2012).

Ik weet zeker: het wordt mooi. We mogen geen gelegenheid voorbij laten gaan om het christendom te contextualiseren en tegenwoordig te stellen en de kerk moet zich niet buiten onze mediacultuur plaatsen. En toch, ik heb een dubbel gevoel. (...) Ik kom niet. Wat nou, winkels zijn open? Wat nou, een gezellig avondje Gouda? Wat nou wervelende show? Er wringt iets in mijn hart. De kruisweg van Jezus is ingetogen. Discreet. Het zijn staties. Statio. Het is stilstaan. Het is geen spektakel, geen Shoppen met Petrus en shoarmabroodje Judas. Het is tot drie keer toe vallen, een bedroefde moeder vol tranen, een verlaten Jezus, 30 zilverstukken en dobbelen om zijn kleding. Het is een kruisdood. (...) Jezus sterft zonder borrelnootjes.

Zijn bezwaren hangen niet zozeer samen met de muzikale ruimte die wordt geschapen met de performance van moderne popsongs binnen het frame van een bijbelverhaal, noch hebben ze betrekking op de rituele ruimte die wordt gecreëerd door de performance of het plein en de processie met het kruis, noch ook richten ze zich op de fysieke plaats op het Goudse marktplein. Zijn bezwaren blijken te gaan over het formaat van dit mega-evenement, de mediacampagne erachter en de promotie die om de performance heen hangt. In zijn ogen staan die zaken haaks op wat voor hem de kern is van de kruisiging.

4.3. De scheiding van kerk en staat onder druk

De omroepen hadden een missionair doel waar ze “nooit geheimzinnig over gedaan hebben”.²⁸ Eye2Eye Media produceerde *The Passion* omdat zij zich met hun programma’s richten “op het naar een breed publiek communiceren van positieve waarden, op creatieve, aantrekkelijke en toegankelijke wijze”.²⁹ Gouda, zoals reeds aangegeven, pakte het project op vanwege *city marketing*. In hun ogen betoonde Eye2Eye Media zich een “seculiere, professionele producer; gemakkelijk benaderbaar in een contactueel open sfeer”. Dit gaf Gouda een zeker vertrouwen dat de gemeente kon participeren in een evenement dat geen expliciet religieus gebeuren zou blijken. Dit was van belang vanwege de scheiding van kerk en staat, die de stad zeer serieus nam. Vanwege deze scheiding, besloot Gouda zich niet inhoudelijk in de voorbereiding te mengen, maar slechts in de facilitering van het evenement.³⁰

Onze taak was echt puur faciliteren en het ter beschikking stellen van het plein, van het stadhuis, van mensen, samenwerking met de politie, veiligheid. Dat was eigenlijk ons deel. (...) Ga je echt een bepaalde doelgroep meehelpen, en in dit geval nog echt een geloofsstroming; dat zou gewoon niet kunnen. Dan ga je echt dat lijntje over.

²⁸ Interview met Reinder van Dijk, communicatieadviseur omroep RKK, maart 2012.

²⁹ Zie: www.eye2eyemedia.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=73&Itemid=57&lang=en (22maart 2012).

³⁰ Interview met Jacoline Stout en Andrea Olieman, gemeente Gouda, februari 2012.

De scheiding van kerk en staat was een zaak van belang voor de stad Gouda. Het kwam daarom ook niet als een verrassing dat de stad *not amused* was toen in de loop van de door de omroepen gevoerde mediacampagne voorafgaand aan de performance bleek dat *The Passion* werd neergezet als een missionair evenement.³¹

Toen kwam Syb (die de rol van Jezus speelde, MK) uit de kast (als gelovige, MK). (...) Het zat 'm ook in dat woordje dat ze in één keer gingen gebruiken, herinner ik me nu... Dat was zo'n heerlijk woordje, dat kwam erop neer dat het ook was om niet-gelovige mensen zover te kunnen krijgen en het had ook een bepaald zedings-iets in één keer. (...) Ja! Toen had ik echt zo iets van: nee! (...) Uiteindelijk heeft de wethouder hier dat bij de producer nog even extra onder de aandacht gebracht, met een extra gesprek. Dat dit niet de insteek was geweest en dat het opener moest en breder. En dat heeft uiteindelijk goed geholpen.

De fysieke, muzikale en rituele ruimten die zouden worden gecreëerd door de performance van *The Passion* waren voor Gouda niet bedoeld voor welk missionair doel dan ook. De stad stond erop dat *The Passion* zou worden gepresenteerd als een evenement voor iedereen, niet om ongelovigen te bekeren. De strijd betrof hier de (opgelegde) betekenis versus het open karakter van het evenement; eenduidigheid versus multi-diversiteit; "ervaar het verhaal van Jezus, die voor jou is gestorven" versus "kom gewoon en geef *The Passion* de betekenis die je wilt". Dit voorbeeld maakt opnieuw duidelijk dat *The Passion* een sociale ruimte was waar verschillende partijen erom streden hun eigen betekenissen te laten domineren.

Deze drie voorbeelden van strijdige belangen en betekenissen laten zien op welke wijze *The Passion* in Gouda een *spatial practice* was, die voor zo'n zeventig minuten een heilige plaats creëerde; een plaats die tegelijkertijd *contested ground* werd. Ze laten ook goed zien dat fysieke, muzikale en rituele ruimten nimmer slechts één betekenis hebben: deze ruimten krijgen meerdere betekenissen toegekend, die vloeiend zijn en ontstaan door de *spatial practice*. Ze leiden overigens niet altijd tot conflict; *The Passion* laat ook zien dat meerdere betekenissen ook eenvoudigweg naast elkaar kunnen bestaan. Voor zangeres Do zijn bijbelse verhalen metaforen voor gebeurtenissen die mensen met elkaar meemaken in hun dagelijkse levens. Voor Cor Bakker, de muzikaal leider van dit event, is het passieverhaal deel van onze cultuur; met het oog op hun algemene ontwikkeling zouden jonge mensen kennis moeten nemen van dit verhaal. Voor Leo Fijen (omroep RKK) geeft *The Passion* het evangelie terug aan de straat. Zo was *The Passion* in Gouda een *spatial practice* die het marktplein voor even maakte tot een heilige plaats en een ambigue en meerduidige ruimte tegelijkertijd.

³¹ Interview met Jacoline Stout en Andrea Olieman, gemeente Gouda, februari 2012.

Summary

On April 21, 2011 – Maundy Thursday – a musical performance of the Passion narrative took place in the market square of the Dutch city of Gouda: a retelling of the famous story in the form of a large-scale live event and a live TV show. Famous Dutch pop stars and actors played the parts of biblical characters such as Jesus, Mary and Judas; the narrator told the story with great fervor. The production – that drew a crowd and had good ratings – was based on well-known Dutch hit songs from the national pop-history, which were performed within the framework of the biblical narrative on the suffering and crucifixion of Christ. In this article, the authors discuss this large and spectacular event in the public domain as a spatial practice relating to physical, ritual and musical space. Since people ascribed various and sometimes contesting meanings to the performance, *The Passion* turned the market square of Gouda in both a sacred site and contested ground.

Mirella Klomp is predikant van de Protestantse Kerk Amsterdam (wijkgemeente Muiderkerk). Ze was van 2010-2012 als postdoc onderzoeker ‘Muziek, religie en ritueel’ verbonden aan de Tilburg School of Humanities van Tilburg University. Zij doet onderzoek naar muzikale Passies in de hedendaagse cultuur.
E-mail: mirella.klomp@kpnplanet.nl.

Martin J.M. Hoondert is universitair docent ‘Muziek, religie en ritueel’ aan de Tilburg School of Humanities van Tilburg University. Daarnaast is hij hoofdredacteur van het *Gregoriusblad* (Tijdschrift voor liturgische muziek) en dirigent van het Tilburgse koor Katharsis.
E-mail: m.j.m.hoondert@tilburguniversity.edu.

